

Розділ XI Стадії злочину

§ 1. Поняття та види стадій злочину

1. Поняття стадій злочину. В абсолютній більшості випадків винному вдається закінчити задуманий і розпочатий ним злочин. Але нерідко, коли з причин, що не залежали від волі винного, злочин не доводиться до кінця, він є незакінченим. Наприклад, убивця тільки при-дбав зброю для вбивства і був затриманий або, зробивши постріл у потерпілого, промахнувся чи тільки поранив його.

Таким чином, можуть бути різні етапи, стадії (в перекладі з грець-кої слово «стадія» означає стародавню грецьку міру довжини) вчинен-ня злочину, які впливають на відповідальність за нього і на його ква- ліфікацію^[1].

Стадії злочину — це передбачені КК, суспільно небезпечні етапи його вчинення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації злочинного наміру, тобто характером діяння (дії або бездіяльності) та моментом його закінчення (припинення), а тим самим і ступенем тяжкості вчиненого особою діяння.

У зв'язку з тим, що злочином є тільки передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК), кожна стадія вчинення злочину повинна явля-ти собою саме таке діяння. Тому не є стадіями злочину той чи інший стан свідомості особи, її думки, формування намірів, їх прояв, вияв-лення тощо. Це ще не діяння, в якому об'єктивується умисел. Тільки суспільно небезпечні діяння можуть бути заборонені кримінальним законом під загрозою покарання, тільки вони можуть розглядатися як стадії вчинення злочину.

Стадії вчинення злочину є видами цілеспрямованої діяльності, ета-пами реалізації злочинного наміру і тому можуть бути тільки у злочинах, учинених з прямим умислом. Ступінь реалізації умислу відображається в різних діяннях, які характеризують кожную стадію вчинення злочину з об'єктивно існуючими між ними достатньо чіткими межами. Чим більше реалізований умисел, тим більшою мірою вчинено злочин, тим більшу шкоду може заподіяти чи заподіює винний. Наприклад, ступінь реалізації умислу вбивці, який прицільно

навів зброю на потерпілого (незакінчений замах на вбивство), значно більший, ніж тоді, коли він лише придбав зброю для вбивства (готування до злочину).

Стадії вчинення злочину відрізняються між собою і моментом закінчення злочинного діяння. Воно може бути закінчено винним, але його вчинення може не вдатися і через це припинитися на попередніх стадіях (готування до злочину або замаху на злочин). Якщо злочин закінчений, він поглинає попередні етапи (стадії) його вчинення, вони не мають само-стійного значення і не впливають на його кваліфікацію. Проте ці стадії мають самостійне юридичне значення, коли злочин незакінчений з причин, які не залежали від волі винного. У цих випадках його діяння кваліфікуються відповідно як готування до злочину чи замах на злочин.

Стадії злочину як інститут кримінального права мають значення для застосування багатьох норм КК, зокрема про добровільну відмову від злочину, про наявність чи відсутність злочину, про момент учинення злочинного посягання і чинності кримінального закону в часі, в тому числі його зворотної дії, про місце вчинення злочину і чинності кримінального закону в просторі, про співучасть у злочині, добровільну відмову співучасників, повторність та сукупність злочинів, про необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайню необхідність, звільнення від кримінальної відповідальності, наприклад, при амністії, призначенні покарання тощо.

2. Види стадій злочину. КК визнає злочинними та караними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину (ст. 14 КК); 2) замах на злочин (ст. 15 КК) та 3) закінчений злочин (ч. 1 ст. 13 КК). Перші дві стадії — готування до злочину та замах на злочин — мають найменування (назву) «незакінчений злочин» і є його видами (ч. 2 ст. 13 КК), їх ознаки передбачені відповідно у статтях 14 та 15 КК. Закінчені злочини сформульовані у диспозиціях статей Особливої частини КК.

§ 2. Закінчений злочин

1. Поняття закінченого злочину. Закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК (ч. 1 ст. 13 КК).

У закінченому злочині існує єдність об'єктивної і суб'єктивної сторін. Це завершальна (остання, підсумкова) стадія вчинення злочину. Вона поглинає попередні стадії вчинення злочину і останні не мають значення для кваліфікації, якщо не створюють склад іншого

злочину, оскільки всі стадії одного і того самого злочину мають єдиний (один і той самий) об'єкт посягання. У закінченому злочині винний повною мірою реалізував умисел, завершив злочин, виконав усі діяння (дії чи бездіяльність), які складають об'єктивну сторону складу злочину, заподіяв шкоду об'єкту. Момент закінчення злочину є різним залежно від конструкції складу злочину, опису ознак злочинного діяння в законі.

2. Момент закінчення злочинів із матеріальними, формальними та усіченими складами. За моментом закінчення злочини поділяються на три види: злочини з матеріальним складом, злочини з формальним складом та злочини з усіченим складом.

Злочини з матеріальним складом — це такі злочини, для об'єктивної сторони яких КК потребує наявності як діяння (дії або бездіяльності), так і настання або створення небезпеки (загрози) заподіяння суспільно небезпечних наслідків. Тому злочин з матеріальним складом вважається закінченим з моменту, коли настав зазначений у диспозиції статті Особливої частини КК суспільно небезпечний наслідок або небезпека його заподіяння. Наприклад, крадіжка, грабіж, знищення або пошкодження майна є закінченими з моменту заподіяння майнової (матеріальної) шкоди власності (статті 185, 186, 194 КК), вбивство — з моменту заподіяння смерті іншій людині (статті 115-119 КК), тілесні ушкодження — з моменту спричинення різної тяжкості шкоди здоров'ю людини (статті 121-125, 128 КК), терористичний акт — з моменту створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків (ч. 1 ст. 258 КК).

У злочинах із матеріальними складами, якщо не настали зазначені в диспозиції статті КК суспільно небезпечні наслідки, у тому числі наслідок у вигляді створення небезпеки (загрози) заподіяння певної шкоди, то може йтися про незакінчений злочин (готування до злочину або замах на злочин) або ж про відсутність злочину.

Злочини з формальним складом — це такі злочини, для об'єктивної сторони яких КК вимагає наявності тільки діяння (дії чи бездіяльності). Тому злочин із формальним складом визнається закінченим з моменту вчинення самого діяння незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Так, розголошення державної таємниці (ч. 1 ст. 328 КК) вважається закінченим з моменту розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Настання чи ненастання злочинних наслідків при вчиненні злочинів із формальним складом не впливає на факт наявності складу закінченого злочину, але має враховуватися при призначенні покарання винному.

Злочини з усіченим складом — це різновид злочинів із формальним складом, тому вони є закінченими також з моменту вчинення самого діяння. Їх особливість полягає в тому, що момент закінчення злочину переноситься законодавцем на попередню стадію, коли винний ще не виконав усіх дій для заподіяння шкоди об'єкту. По суті, в усічених складах законодавець передбачає в Особливій частині КК відповідальність за замах на злочин, а іноді за готування до злочину як за окремі самостійні закінчені злочини. Але тут створення умов (небезпеки) за-подіяння шкоди об'єкту кваліфікується як закінчений злочин. До такої конструкції законодавець

вдається щодо найнебезпечніших діянь з метою посилення боротьби з ними на ранніх стадіях. Так, розбій (ст. 187 КК) є закінченим злочином з моменту нападу з метою заволодіння чужим майном, а вимагання (ст. 189 КК) — з моменту, коли пред'явлена вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких інших дій майнового характеру. Створення усічених складів дає можливість запобігти пом'якшенню покарання за вчинене готування до злочину чи замах на злочин і розглядати стадію готування до злочину як замах на злочин, а замах на злочин — як закінчений злочин.

При вчиненні злочину з усіченим складом винна особа, як правило, не зупиняється на стадії юридично закінченого злочину, не припиняє його, а виконує подальші діяння, які охоплюються цим же складом злочину, спрямовані на той самий об'єкт, заподіюють йому шкоду і тому не вимагають додаткової кваліфікації. Розбіжність між юридичним і фактичним закінченнями злочину має значення при вирішенні низки питань, зокрема про визнання своєчасності необхідної оборони, коли злочин юридично закінчено, а фактично посягання продовжується, а також про можливість співучасті у злочині аж до завершення посягання на об'єкт, який перебуває під охороною закону, тощо. Наприклад, розбій (ст. 187 КК) є закінченим з моменту нападу з метою заволодіння чужим майном. Пособництво ж розбою може бути вчинено не тільки в процесі нападу, а й після нього для заволодіння майном.

Деякі особливості притаманні моменту закінчення триваючих і продовжуваних злочинів. Триваючий злочин — це діяння (дія або бездіяльність), ознаки якого передбачено однією статтею або частиною статті КК і яке (це діяння) безперервно вчиняється (триває) протягом невизначеного часу. Тут має місце дія або бездіяльність, які пов'язані з наступним тривалим невиконанням обов'язків, покладених на винного законом, під загрозою кримінального переслідування. Прикладом таких злочинів можуть бути: ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК), втеча з місць позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК), носіння, зберігання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу (ч. 1 ст. 263 КК), дезертирство (ст. 408 КК) та ін.

Триваючі злочини є закінченими з моменту припинення вчинення діяння або з моменту настання події, яка виключає його вчинення (наприклад, добровільне виконання винним своїх обов'язків, з'явлення з повинною, затримання органами влади тощо).

Продовжуваний злочин — це діяння, ознаки якого передбачено однією статтею або частиною статті КК і яке складається з двох або більше тотожних злочинних дій, що мають єдиний злочинний намір (єдиний умисел та загальну мету) і утворюють у своїй сукупності єдиний злочин (ч. 2 ст. 32 КК) (наприклад, крадіжка майна частинами, в декілька прийомів).

Продовжуваний злочин є закінченим з моменту вчинення останнього злочинного діяння.

§ 3. Незакінчений злочин та його види

1. Поняття незакінченого злочину. Закінчений та незакінчений злочини — це суперечні поняття, тому з визначення закінченого злочину та вказівки ч. 2 ст. 13 КК на те, що незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин (види незакінченого злочину), випливає, що незакінчений злочин — це умисне, суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке не містить усіх ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, у зв'язку з тим, що злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного. Незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин (ч. 2 ст. 13 КК). У літературі незакінчений злочин на-зивають і такими термінами, як попередня злочинна діяльність, неза-вершений злочин, невдала діяльність у вчиненні злочину тощо.

Саме найменування законодавцем готування до злочину та замаху на злочин незакінченими злочинами свідчить про те, що хоча вони і незакінчені, але є злочинами з усіма наслідками, що випливають з цього. Тобто поняттям злочину охоплюється не тільки закінчений злочин, а й незакінчений злочин як діяння суспільно небезпечне. При цьому згідно з ч. 2 ст. 14 КК готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Встановлення відповідальності за незакінчений злочин дає змогу припиняти злочинну діяльність на більш ранніх стадіях, стадії готування до злочину чи діянь, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, і тим самим запобігти заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом цінностям. Порівняно із закінченим злочином незакінчений злочин за характером учинених дій і моментом їх припинення має особливості та відмінності, а внаслідок цього й особливості відповідальності. До того ж добровільна відмова від злочину можлива лише при незакінченому злочині (статті 17, 31 КК), бо тільки в цьому разі особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку заподіяння шкоди об'єкту.

У незакінченому злочині умисел винного повністю не реалізовано, об'єктивну сторону не розвинуто, не виконано, шкоду об'єкту не за-подіяно.

Незакінчений злочин — це нездійснена можливість заподіяння шкоди об'єкту посягання, умисел на злочин не доводиться до кінця з причин, незалежних від волі винного. Злочинна діяльність припиняється у зв'язку з обставинами, що виникли всупереч волі і бажанню суб'єкта. Причини, з яких злочин не було доведено до кінця, повинні бути виявлені та зазначені у вирокі суду. Причини, з яких злочин не було доведено до кінця, можуть бути різноманітними, але в усіх випадках вони не залежать від волі винного і свідчать про те, чому йому не вдалося завершити злочин. Це, наприклад, недосвідченість, невміння, нерішучість, недостатня наполегливість (суб'єктивні при-чини) або опір потерпілого, затримання винного, втручання об'єктивно випадкових обставин, які не дозволили довести злочинний намір до кінця (об'єктивні причини). Якщо ж злочин не доведено до кінця з власної волі особи, то вона не підлягає кримінальній відповідальності внаслідок добровільної відмови від злочину (статті 17, 31 КК).

Незакінчений злочин може бути вчинено шляхом як активної поведінки — дією, так і пасивної — бездіяльністю. Спільним для них є те, що вони (ці діяння) спрямовані на вчинення закінченого злочину, заподіяння шкоди об'єкту і створюють для нього небезпеку.

З об'єктивної сторони при готуванні до злочину особа створює умови для його вчинення, а при замаху на злочин здійснює діяння, яке безпосередньо спрямоване на вчинення злочину.

Із суб'єктивної сторони незакінчений злочин може бути вчинено лише з прямим умислом. Тут завжди є певна мета, а саме — вчинення закінченого злочину. Якщо особа не бажає вчинення злочину, вона не може готуватися до нього і спробувати вчинити його. Відповідальність за незакінчений злочин можлива тільки при умислі на вчинення певного конкретного злочину.

Якщо мотив та (або) мета є обов'язковими ознаками складу закінченого злочину, вони повинні бути і в незакінченому злочині. Якщо певні час, місце, спосіб дії також є обов'язковими ознаками складу закінченого злочину, вони мають бути щонайменше в меті особи, яка вчинила незакінчений злочин. Суб'єкт незакінченого злочину також повинен мати ознаки, обов'язкові для суб'єкта закінченого злочину.

Згідно з КК кримінальна відповідальність за незакінчений злочин настає за статтями 14 або 15 Загальної частини КК і за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин (ст. 16 КК), а при призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись загальними засадами призначення покарання, обставинами, які пом'якшують або обтяжують покарання (статті 65-67 КК), враховує ступінь тяжкості вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця (ст. 68 КК). Визначення ступеня тяжкості вчиненого особою діяння при незакінченому злочині таке саме, як і при закінченому. Інші обставини, а саме ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця, характерні лише для незакінченого злочину і є додатковими критеріями визначення ступеня його суспільної небезпечності. Ступінь здійснення злочинного наміру визначається стадією незакінченого злочину (готування до злочину чи замах на злочин), на якій злочин припинено, а так само про-явом самої стадії — ступінь самого готування чи замаху (закінчений чи незакінчений замах).

При готуванні до злочину ступінь здійснення злочинного наміру вимагає з'ясування, якою мірою реально були створені умови для вчинення злочину, який ступінь його підготовки, наскільки реальними та вагомими були самі підготовчі дії, які обрані засоби тощо.

При замаху на злочин встановлення ступеня здійснення злочинного наміру дає можливість визначити вид замаху, ступінь близькості настання суспільно небезпечного наслідку, реально заподіяну шкоду та ін.

За вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 2 ст. 68 КК).

За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 3 ст. 68 КК).

2. Види незакінченого злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 13 КК ви-дами незакінченого злочину є готування до злочину та замах на зло-чин.

§ 4. Готування до злочину

1. Поняття готування до злочину. Частина 1 ст. 14 КК передбачає, що готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. При цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.

Готування до злочину є початковою стадією вчинення злочину, одним із видів незакінченого злочину. При готуванні до злочину дії винного ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт і не ставлять його в безпосередню небезпеку. Суб'єкт ще не виконує того діяння, яке є необхідною ознакою складу злочину. З об'єктивної сторони готування до злочину може про-являтися у різноманітних діяннях, але спільним для них є те, що всі вони передбачають створення умов для вчинення конкретного закінченого зло-чину. Проте він не доводиться до кінця, припиняється з причин, що не за-лежали від волі винного. Наприклад, останнього затримали органи влади чи інші обставини перешкодили завершити злочин.

Із суб'єктивної сторони готування до злочину можливе лише з пря-мим умислом, тобто винний усвідомлює, що він створює умови з метою вчинення певного злочину і бажає створити такі умови. При цьому він має намір не обмежуватися тільки готуванням до злочину, яке може бути закінченим і незакінченим, а вчинити такі дії, які призведуть до закін-чення злочину, але йому не вдається реалізувати свій умисел, зробити це, довести злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі.

2. Види готування до злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 14 КК готування до злочину виявляється в таких формах: а) підшукування засобів чи знарядь для вчинення злочину; б) пристосування засобів чи знарядь для вчинення злочину; в) підшукування співучасників; г) змова щодо вчинення злочину; д) усунення перешкод; е) інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Підшукування засобів чи знарядь для вчинення злочину — це будь-які дії щодо придбання, одержання, тимчасового запозичення, купівлі, пошуку, винайдення тощо засобів чи знарядь для вчинення злочину. Спосіб підшукування засобів та знарядь учинення злочину може бути як злочинним, так і незлочинним. Під засобами вчинення злочину слід розуміти предмети матеріального світу, які застосовуються при вчиненні злочину. Вони або необхідні для вчинення злочину, або полегшують чи прискорюють його вчинення. Наприклад: підроблені документи для шахрайства, одурманюючі речовини для зґвалтування та ін.

Знаряддя вчинення злочину — це предмети, призначені для безпосереднього виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону складу закінченого злочину (наприклад, зброя, відмички тощо). Зокрема, під знаряддям злочину щодо корисливих посягань на власність слід розуміти такі предмети чи технічні засоби, які умисно використовуються для викрадення майна чи заволодіння ним, а також для полегшення вчинення чи приховування злочину. Транспортні засоби можуть бути визнані знаряддям злочину не тільки тоді, коли вони використовувалися для безпосереднього вилучення майна чи заволодіння ним, а й тоді, коли без їх використання вчинення злочину було б неможливим чи надто складним (транспортування членів злочинної групи до місця вчинення злочину, перевезення викраденого майна з місця вчинення злочину тощо).

Автомобіль або інший транспортний засіб може визнаватися знаряддям викрадення майна, якщо він був одним із необхідних засобів учинення викрадення, коли значна кількість майна могла бути вилучена і переміщена тільки за його допомогою. Якщо при провадженні досудового слідства не визнано знаряддям злочину предмет, який використано для досягнення злочинної мети, це питання вирішується судом у стадії віддання обвинуваченого до суду.

Засоби та знаряддя вчинення злочину можуть бути призначені тільки для злочинної мети (наприклад, виготовлена отрута для вбивства) або також можуть використовуватись і для інших цілей (наприклад, папір та фарби — для фальшування грошей і живопису).

Пристосування засобів чи знарядь для вчинення злочину — це будь-які дії щодо виготовлення або зміни предметів, унаслідок чого вони стають придатними, більш зручними або більш ефективними для відповідного застосування.

Підшукування співучасників — це будь-які дії щодо притягнення, залучення до вчинення злочину інших осіб: виконавця (співвиконавця), організатора, підмовника або пособника. Як готування до злочину кваліфікуються і невдалі підмова та пособництво,

що мають місце в тих випадках, коли особа не сприймає, відкидає пропозицію підмовника чи пособника вчинити злочин. Наприклад, вона не дає згоду бути ви-конавцем убивства. У такій ситуації немає згоди на спільне вчинення злочину, тому немає і співучасті. Тут діяльність підмовника чи пособ-ника являє собою створення умов для вчинення злочину у вигляді підшукування співучасників.

Змова на вчинення злочину — це попередній зговір двох або більше осіб з метою спільного вчинення злочину.

Усунення перешкод — це ліквідація перешкод, позбавлення від пере-пон, які заважають учиненню злочину, здійсненню злочинного наміру.

Інше умисне створення умов для вчинення злочину — це найрізно-манітніші дії, що створюють можливість для вчинення злочину. На-приклад: підготовка місця вчинення злочину, сховища для приховуван-ня викраденого, запобігання розкриттю запланованого злочину, бо вони роблять можливим його вчинення, тощо.

Підшукування або пристосування засобів чи знарядь для вчинення злочину, підшукування співучасників, змова на вчинення злочину, усунення перешкод — ці дії також охоплюються поняттям «створення умов для вчинення злочину», бо є їх різновидами, але, враховуючи їх поширення, законодавець виділяє їх у самостійні види готування до злочину.

3. Відмежування готування до злочину від виявлення умислу. Готування до злочину слід відмежовувати від виявлення умислу. Під виявленням умислу розуміють прояв особою в той чи інший спосіб (усно, письмово, іншим шляхом) наміру вчинити певний злочин. Від-повідно до ст. 11 КК злочином визнається передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), учинене суб'єктом злочину. Воно посягає на об'єкт, який перебуває під охоро-ною закону. Тому і початкова стадія вчинення злочину може бути про-явлена лише в суспільно небезпечній дії чи бездіяльності. При вияв-ленні умислу відсутні самі дія чи бездіяльність, тому виявлення умис-лу не розглядається як стадія вчинення злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Від виявлення умислу слід відрізнити такі самостійні злочини, як погроза вбивством (ст. 129 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст. 266 КК), погроза щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345), щодо державного чи громадського діяча (ч. 1 ст. 346 КК), щодо захисника чи представника особи (ч. 1 ст. 398 КК), щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ч. 1 ст. 350 КК), щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ч. 1 ст. 377 КК), щодо начальника (ч. 1 ст. 405 КК), погроза вчинення на-паду на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, а також погроза викрадення або позбавлення волі цих осіб з метою впливу на характер їх діяльності або на діяльність держав чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень (ч. 2 ст. 444 КК). У цих випадках карається не сам умисел, а суспільно небезпечне діяння (погроза), навіть якщо у того, хто погрожує, і не було наміру в подальшому реалізувати по-грозу, бо тут заподіюється безпосередня шкода безпеці життя, здоров'ю, громадській безпеці, безпеці осіб, зазначених у законі, тощо.

§ 5. Замах на злочин

1. Поняття замаху на злочин. Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Замах на злочин є проміжною стадією його вчинення, видом неза-кінченого злочину. Об'єктивні ознаки замаху на злочин такі: а) вчинення діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину; б) недоведення злочину до кінця; в) причини недо-ведення злочину до кінця не залежать від волі винного.

Під діянням, безпосередньо спрямованим на вчинення злочину, слід розуміти таке діяння (дію або бездіяльність), що безпосередньо посягає на об'єкт, який перебуває під охороною закону, створює безпосередню небезпеку загрози йому шкоди. Тут не створюються умови для вчинення злочину, а вже починається виконання об'єктивної сторони злочину і найчастіше вчиняються діяння, передбачені дис-позицією певної статті Особливої частини КК (наприклад, проникнення в житло з метою крадіжки майна, спроба запустити двигун з метою незаконного заволодіння автомобілем тощо).

Недоведення злочину до кінця вказує на незавершеність об'єктивної сторони злочину. Вона не одержує свого повного розвитку, тобто повною мірою не здійснена. Особа або не виконує всіх дій, що утворюють об'єктивну сторону (наприклад, убивця не встиг завдати удару потерпілому чи натиснути на курок; винному не вдалося створити злочинну організацію (ст. 255 КК), банду (ст. 257 КК), терористичну організацію (ч. 1 ст. 258³ КК), не передбачене законом воєнізоване або збройне формування (ст. 260 КК), здійснити напад на об'єкт, на якому є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК), виготовити зброю (ст. 263 КК), незаконно перевезти на повітряному судні вибухові або легкозаймісті речовини (ст. 269 КК) та ін.), або ж не настають наслідки, зазначені у відповідній статті КК (наприклад, смерть потерпілого не настала, бо вбивця промахнувся чи завдав лише незначного поранення).

Замах на злочин — це невдала спроба посягання на об'єкт; діяння не загрожує шкоди або хоча і загрожує, але не в тому обсязі, на

який був умисел у винного. Наприклад, якщо при викраденні чужого майна умисел було спрямовано на вилучення майна в значних, великих або особливо великих розмірах і не було здійснено з причин, що не залежали від волі винного, скоєне необхідно кваліфікувати відповідно як замах на викрадення в значних, великих або особливо великих розмірах незалежно від кількості фактично викраденого.

Замах на злочин не доводиться до кінця з причин, які не залежали від волі винного, припиняється, переривається, не завершується всупереч бажанню особи довести його до кінця.

Причини недоведення злочину до кінця можуть бути різними (опір жертви, невміння користуватися зброєю, затримання злочинця тощо). Якщо злочин не доведено до кінця з власної волі особи, кримінально караний замах на злочин відсутній унаслідок добровільної відмови (ст. 17 КК). Причини, з яких злочин не було доведено до кінця, повинні бути виявлені та вказані. У разі визнання підсудного винним у замаху на вчинення злочину у вирокі необхідно вказати причини, з яких злочин не було доведено до кінця.

Із суб'єктивної сторони замах на злочин можливий лише з прямим умислом. Якщо особа не бажала вчинення злочину, вона не може і здійснити замах на нього, тобто спробувати вчинити його. При замаху на злочин особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає доведення розпочатого нею злочину до кінця та настання зазначених наслідків. Пленум Верховного Суду України у своїй практиці завжди виходив з того, що замах на вбивство може бути вчинено лише з прямим умислом, коли винний передбачав настання смерті потерпілого і бажав цього, але такі наслідки не наставали з незалежних від його волі обставин.

Відповідальність за замах на злочин можлива тільки при умислі на вчинення певного конкретного злочину. При невизначеному умислі дії винного кваліфікуються не як замах на злочин, а залежно від фактичних наслідків, що від них настали. Наприклад, у справах про замах на зґвалтування необхідно встановлювати, чи діяв підсудний з метою вчинення статевого акту і чи було застосовано фізичне насильство або погрозу з метою подолання опору потерпілої. У зв'язку з цим треба відрізнити замах на зґвалтування від інших злочинних посягань на честь, гідність і недоторканість особи жінки (задоволення статевої пристрасті неприродним способом, заподіяння тілесних ушкоджень тощо).

2. Види замаху на злочин. Замах на злочин поділено законодавцем за суб'єктивним критерієм на закінчений (ч. 2 ст. 15 КК) та незакінчений (ч. 3 ст. 15 КК), тобто за ставленням самого винного до вчинених ним діянь, за його власним уявленням про ступінь виконання його діяння у вчиненні злочину.

Відповідно до ч. 2 ст. 15 КК замах на злочин є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

Закінчений замах на злочин свідчить про невдачу спробу вчинити закінчений злочин. Тому його нерідко називають невдалим замахом на злочин. Наприклад, винний з метою вбивства зробив постріл у потерпілого, але промахнувся чи лише поранив його. Тут він зробив усе, що вважав за необхідне для вбивства потерпілого, однак смерть не настала з обставин, що не залежали від його волі, тому злочин (убивство) не було доведено до кінця. Або винному не вдалося виготовити вибухові речовини, придатні для використання, хоча він використав усі необхідні для цього, на його думку, суміші.

Згідно з ч. 3 ст. 15 КК замах на злочин є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила всіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця.

Незакінчений замах на злочин іноді називають перерваним. Наприклад, викрадач (крадій) був затриманий, як тільки проник у житло або при нападі для вбивства з рук винного було вибито зброю.

Деякі криміналісти для поділу замаху на закінчений і незакінчений злочин пропонують використовувати об'єктивний критерій, тобто ступінь виконання об'єктивної сторони, і вважають відповідно незакінченим той замах, у якому не були виконані всі дії, необхідні для закінчення злочину, а закінченим замахом — виконання усіх дій, необхідних для закінчення злочину. Але об'єктивний критерій не придатний для розмежування незакінченого і закінченого замахів, бо в разі, коли злочинні наслідки не настали, об'єктивно не було виконане, як правило, усе те, що необхідно для їх настання. Таким чином, тут завжди констатується незакінчений замах на злочин і не залишається місця для закінченого замаху, бо завжди якихось дій винного було недостатньо для доведення злочину до кінця. Отже, не все було зроблено для спричинення наслідків.

Не можна використовувати для поділу замаху на закінчений і незакінчений також змішаний критерій, тобто одночасне застосування об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. Формула змішаного (об'єктивно-суб'єктивного) критерію, яка пропонує визнавати закінчений замах на злочин там, де зроблено все необхідне для вчинення злочину, є невдалий, оскільки ставить поняття закінченого замаху в повну залежність від розсуду суддів.

Залежно від придатності об'єкта (предмета) і засобів посягань розрізняють придатний замах на злочин і непридатний замах. Останній, у свою чергу, поділяється на такі: замах на непридатний об'єкт і замах з непридатними засобами. Таким самим може бути і непридатне готування до злочину.

Замах на непридатний об'єкт (він може бути закінченим або незакінченим) можливий тоді, коли об'єкт (предмет) не має необхідних властивостей (ознак) або зовсім відсутній, унаслідок чого винний не може довести злочин до кінця. Особа припускається фактичною помилкою, що і позбавляє її можливості довести злочин до кінця. Це, наприклад, спроба крадіжки з порожнього сейфа чи порожньої

кишені; постріл у труп, помилково прийнятий за живу людину; викрадення предмета, помилково прийнятого за вибухові речовини чи наркотичні засоби.

Замах із непридатними засобами (він також може бути як закінченим, так і незакінченим) є тоді, коли особа помилково чи через незнання застосовує такі засоби, за допомогою яких унаслідок їх об'єктивних властивостей неможливо завершити злочин. При цьому засоби можуть бути як абсолютно, так і відносно непридатними для заподіяння шкоди. Абсолютно непридатними вважаються засоби, використання котрих за будь-яких умов (обставин) не може привести до закінчення злочину (наприклад, спроба отруїти людину речовиною, помилково прийнятою за отруту).

Відносно непридатними є ті засоби, які лише за даних конкретних обставин не можуть привести до виконання задуманого (наприклад, спроба вчинити вбивство із вогнепальної зброї, яка виявилася зіпсованою). Наявність непридатного замаху визнається нашою судовою практикою. Так, Пленум Верховного Суду України у п. 23 постанови від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» роз'яснив, що у разі «якщо винна особа незаконно заволоділа непридатними до використання вогнепальною зброєю, бойовими припасами або їх частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене належить розцінювати як замах на заволодіння цими предметами і кваліфікувати за ст. 15 та відповідною частиною ст. 262 КК»¹.

3. Значення поділу замаху на злочин на види. Хоча різниця між закінченим і незакінченим замахом на злочин має місце в межах однієї і тієї самої стадії вчинення злочину, поділ замаху на злочин на закінчений і незакінчений має значення як для кваліфікації (їх визначення подано в різних частинах ст. 15 КК), так і для призначення покарання². Незакінчений замах на злочин є початком замаху на злочин, а закінчений замах на злочин — його кінцем. Закінчений замах на злочин за ступенем тяжкості, ступенем реалізації умислу своїми ознаками ближче до закінченого злочину, і тому він завжди більш небезпечний, ніж незакінчений замах на злочин. Між ними існує відмінність у ступені тяжкості, ступені реалізації умислу і з огляду на це — у виконанні об'єктивної сторони злочину. У закінченому замаху на злочин суб'єкт виконав (закінчив) усі заплановані ним дії, зробив усе, що вважав за необхідне для доведення злочину до кінця, а при незакінченому замаху на злочин винний не зробив усього, що він вважав за необхідне для доведення злочину до кінця. У злочинах з матеріальними складами в закінченому замаху на злочин відсутня лише одна ознака об'єктивної сторони — суспільно небезпечний наслідок, хоча суб'єкт уже повністю вчинив діяння, достатнє для спричинення наслідку.

При незакінченому ж замаху на злочин у злочинах з матеріальними складами не тільки немає суспільно небезпечного наслідку, а й не завершено, повністю не виконане саме діяння, яке може його спричинити.

При незакінченому і закінченому замаху на злочин суспільно небезпечний наслідок не настає з різних причин. При незакінченому замаху на злочин він взагалі не міг настати, бо винний не закінчив саме діяння, яке є необхідним для спричинення наслідку, а при закінченому замаху на злочин суспільно небезпечний наслідок міг настати, бо винний виконав усі дії для його спричинення.

Поділ замаху на злочин на закінчений і незакінчений має значення і при вирішенні питання про добровільну відмову від доведення злочину до кінця. Добровільна відмова при незакінченому замаху на

злочин можлива завжди, а при закінченому — тільки в окремих випадках. Нарешті, специфічні особливості непридатного замаху іноді можуть бути підставою для пом'якшення покарання чи для повного звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 11 КК. Так, у зв'язку з відсутністю суспільної небезпечності не тягнуть за собою кримінальної відповідальності замах з використанням марновірних (забобонних) засобів та замах з використанням непридатних через повну неосвіченість (неуцтво) винного засобів. Перші з них полягають у вчиненні таких дій, які, на думку особи, повинні через потойбічні сили заподіяти шкоду конкретній людині чи предмету (наприклад, закляття, ворожба). Другі, тобто замах з абсолютно непридатними засобами, застосованими винним через свою повну неосвіченість, полягають у тому, як випливає із самого визначення цього замаху, що ця особа внаслідок зазначених обставин застосовує для заподіяння шкоди абсолютно нешкідливі засоби (наприклад, спроба отруїти висушеним м'ясом гадюки тощо).

4. Відмежування замаху на злочин від закінченого злочину. Замах на злочин відрізняється від закінченого злочину об'єктивною стороною. При замаху на злочин вона не завершена, відсутні деякі її ознаки (або не доведено до кінця діяння, яке утворює об'єктивну сторону складу злочину, або відсутній суспільно небезпечний наслідок), а при закінченому злочині об'єктивна сторона повністю виконана. Тому визнання вчиненого діяння замахом чи закінченим злочином залежить від опису об'єктивної сторони злочину в диспозиції закону.

5. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину. Замах на злочин відрізняється від готування до злочину характером вчинених діянь, а замах на злочин з матеріальним складом — і близькістю настання суспільно небезпечних наслідків. При замаху на злочин діяння безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, а при готуванні до злочину лише створюються умови для вчинення злочину. При замаху на злочин створюється, як правило, безпосередня небезпека заподіяння шкоди об'єкту, бо вчиняється діяння, яке саме безпосередньо може призвести до закінчення злочину, в тому числі до настання наслідків у матеріальних складах злочинів. При готуванні ж до злочину в усіх випадках створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії при готуванні до злочину ніколи не можуть самі по собі, без учинення інших дій, заподіяти шкоду об'єкту, привести до закінчення злочину і настання, зокрема, суспільно небезпечних наслідків у злочинах з матеріальним складом. У зв'язку з цим замах на злочин порівняно з готуванням до злочину за інших однакових умов має більший рівень суспільної небезпеки, більший ступінь тяжкості.

§ 6. Кримінальна відповідальність за незакінчений злочин

1. Підстава кримінальної відповідальності за незакінчений злочин. Поняття злочину охоплює не тільки закінчений злочин, а й готування до нього і замах на нього як суспільно небезпечні винні діяння. Однак готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК). Закон виключає відповідальність і за дію або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК). Тим більше не є злочинами готування та замах, які не становлять суспільної небезпеки (наприклад, замах на знищення чи пошкодження майна, яке не має цінності, при усвідомленні винним цього).

Стаття 2 КК встановлює, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Така сама підстава кримінальної відповідальності і за готування до злочину та замах на злочин. Інакше кажучи, підставою відповідальності за готування до злочину та за замах на злочин може бути лише встановлення у діянні особи складу злочину. При готуванні до злочину та замаху на злочин є склад незакінченого злочину, відповідно — склад готування до злочину або склад замаху на злочин.

2. Кваліфікація незакінченого злочину. При кваліфікації незакінченого злочину (готування до злочину та замаху на злочин) згідно зі ст. 16 КК необхідно посилатися на ст. 14 або 15 і на ту статтю Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин, до якого суб'єкт готувався чи на який вчинив замах. Наприклад, готування до умисного вбивства кваліфікується за ч. 1 ст. 14 та ч. 1 або ч. 2 ст. 115 КК, а замах на вбивство — за частинами 2 або 3 ст. 15 і частинами 1 або 2 ст. 115 КК. Відповідно до практики, коли обман покупців вчинено не у значних розмірах, але матеріалами справи встановлено, що умисел винного був спрямований на обман покупців у значних розмірах і не був здійснений з обставин, що не залежали від нього, вчинене слід кваліфікувати як замах на обман покупців у значних розмірах, тобто за частинами 2 або 3 ст. 15 та ч. 1 ст. 225 КК.

Якщо діяння, вчинені особою при готуванні до одного злочину чи замаху на нього, містять одночасно ознаки іншого (другого) закінченого злочину, все вчинене слід кваліфікувати за сукупністю як незакінчений злочин за ст. 14 або ст. 15 та відповідною статтею Особливої частини КК і за іншим закінченим злочин. Тут закінчений склад одного злочину одночасно є готуванням до іншого злочину або замахом на нього. Наприклад, незаконне придбання пістолета з метою вбивства кваліфікується як незаконне придбання вогнепальної зброї за ч. 1 ст. 263 КК і як готування до вбивства за ст. 14 та ч. 1 чи ч. 2 ст. 115 КК.

Викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіо-активних матеріалів та їх незаконне носіння, зберігання, передача чи збут, здійснені для вчинення іншого злочину, мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 262 і ч. 1 ст. 263 або ст. 265 КК, а також як готування чи замах до вчинення іншого злочину¹.

§ 7. Добровільна відмова від злочину

1. Поняття добровільної відмови від злочину. Згідно з ч. 1 ст. 17 КК добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Ознаками добровільної відмови від злочину є: а) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; б) відмова від злочину за волею самої особи; в) наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця.

Остаточне припинення готування до злочину або замаху на злочин означає повну (цілковиту) відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну і безповоротну відмову особи від учинення задуманого нею злочину і відсутність наміру його продовжити. Перерва у вчиненні злочину, його зупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від злочину, бо не припиняються загроза, небезпека заподіяння шкоди охоронюваному кримінальним законом об'єкту. Наприклад, злодій, який усвідомлює, що лише з великими зусиллями зможе відкрити

сейф з грошима тим інструментом, який у нього є, і призупиняє розпочатий злочин, щоб принести інший інструмент, не може бути визнаний особою, яка добровільно відмовилася від крадіжки. Лише остаточне припинення доведення злочину до кінця свідчить про добровільну відмову від вчинення злочину.

Не є добровільною відмовою від злочину і відмова від повторення посягання після закінченого замаху на злочин, оскільки винний зробив усе, що він вважав за необхідне для вчинення злочину, але з незалежних від нього причин злочин не було доведено до кінця і, зокрема, не на-стали суспільно небезпечні наслідки в злочинах з матеріальним скла-дом. Наприклад, немає добровільної відмови від доведення злочину до кінця при відмові винного від спроби повторного пострілу в по-терпілого у зв'язку з осічкою чи промахом, і винний підлягає кримі-нальній відповідальності за замах на вбивство. Тут уже перший постріл становить закінчений замах на вбивство, тому добровільна відмова повністю виключається. Відмова від повторення замаху може бути врахована тільки при призначенні покарання. Верховний Суд України вважає, що, коли відмова сталася вже після закінчення здійснення всіх дій, які винний планував за необхідне виконати, але злочин не було доведено до кінця з причин, незалежних від його волі, його дії слід кваліфікувати як закінчений замах на той злочин, що його винний хотів вчинити¹.

Друга ознака добровільної відмови — це недоведення злочину до кінця з власної (своєї) волі особи. Про зміст цієї ознаки свідчить не тільки назва самої відмови (добра воля), а й текст ст. 15 КК, де замах на злочин визначається як діяння, яке не було доведено до кінця з причин, що не залежали від винного. З цих же причин не доводиться до кінця злочин і при вчиненні готування до нього. При добровільній відмові від злочину особа свідомо, зі своєї волі, за власним бажанням припиняє злочинне посягання, не доводить його до кінця. Тут залежно від ступеня реалізації злочинного наміру має місце або бездіяльність такої особи, зокрема утримання від подальших дій, безпосередньо спрямо-ваних на вчинення злочину, або відвернення настання злочинних на-слідків. Ініціатива добровільної відмови (прохання, умовляння або навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам або жертві), але остаточне рішення про припинення злочинної діяль-ності приймає самостійно особа, яка добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця.

Нарешті, останньою ознакою добровільної відмови є наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця. Особа вважає, що немає причин (обставин), які вона не в змозі перебороти (подолати) для закінчення розпочатого нею злочину, і їй вдасться в да-них конкретних умовах успішно його завершити. Наприклад, винний з метою згвалтування потерпілої довів її до безпорадного стану, за-стосувавши алкогольні напої чи наркотики, і, усвідомлюючи, що він може довести злочин до кінця та ніхто йому не перешкодить це зроби-ти, пожалів жертву і відмовився від згвалтування.

Верховний Суд України в таких справах виходить з того, що «для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести цей злочин до кінця, відмовилася від цього й з власної волі припинила злочинні дії»¹.

Якщо ж особа припиняє злочинне діяння, відмовляється від дове-дення злочину до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного вчинення (завершення), то це не добровільна, а ви-мушена відмова, невдале злочинне посягання (наприклад, злодій на-магався зламати сейф з коштовностями, але не зміг).

Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця визначає-ся суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тому не має значення, чи існувала насправді така можливість. Наприклад, якщо суб'єкт з метою крадіжки грошей проникнув у приміщення каси, але, злякавшись відповідальності, зламувати сейф не став і залишив касу, не знаючи, що в сейфі не було грошей, то йдеться про добровіль-ну відмову від крадіжки, хоча реальної можливості її вчинення в даній ситуації взагалі не було.

2. Мотиви добровільної відмови від злочину. Мотиви добровільної відмови від злочину можуть бути різними: усвідомлення аморальнос-ті діяння, каяття, бажання виправитися, страх перед

відповідальністю, жалість, невідгідність вчинення злочину тощо. Вони (мотиви) не мають значення для визначення добровільної відмови від злочину і в цьому розумінні є рівнозначними.

3. Стадії вчинення злочину, на яких можлива добровільна відмова від злочину. Добровільна відмова від злочину можлива тільки в незакінченому злочині, лише до моменту закінчення злочину, бо тільки в цьому разі особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом. Добровільна відмова виключається на стадії закінченого злочину, бо є всі елементи та ознаки складу злочину і відмовитися від завершеного посягання вже неможливо, воно незворотне.

Отже, поняття закінченого злочину та добровільної відмови від злочину є взаємовиключними. Так, добровільна відмова від одержання хабара може мати місце тільки до його прийняття. Тому наступне повернення хабара незалежно від мотивів не звільняє службову особу від кримінальної відповідальності за цей злочин.

На стадії готування до злочину добровільна відмова можлива в усіх випадках, причому у формі простої бездіяльності. Утримання від подальших дій щодо створення умов для вчинення злочину припиняє небезпеку для об'єкта, який охороняється кримінальним законом, і виключає можливість заподіяння йому шкоди, вчинення злочину. При цьому можуть бути здійснені і якісь дії щодо ліквідації створених умов для вчинення злочину. Проте вони не є обов'язковими і не мають значення для встановлення добровільної відмови від злочину (наприклад, особа знищує придбану зброю, пристосований засіб або знаряддя злочину).

На стадії незакінченого замаху на злочин добровільна відмова, як і при готуванні до злочину, можлива завжди. Тут також досить утримання від подальших дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину.

На стадії закінченого замаху на злочин добровільна відмова можлива тільки в тих випадках, коли між вчиненим діянням та ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків є певний проміжок часу, у ході якого особа контролює розвиток причинного зв'язку, може втрутитись і перешкодити настанню суспільно небезпечного наслідку. Наприклад: особа штовхнула потерпілого у водоймище з метою по-збавлення його життя, а потім врятувала його; суб'єкт залишив увімкнену електроплитку з метою вчинити пожежу, а коли загоряння виникло, загасив вогонь. Добровільна відмова в цих випадках можлива лише завдяки активним діям.

Якщо зазначеного проміжку часу між діянням і наслідком немає або розвиток причинного зв'язку вже закінчився, добровільна відмова на стадії закінченого замаху на злочин неможлива; тут може мати місце лише відмова від поновлення (повторення) спроби вчинити злочин.

4. Підстави виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові від злочину. Відповідно до ст. 17 КК добровільна відмова від злочину є самостійною підставою для непритягнення до кримінальної відповідальності за незакінчений злочин (за готування до злочину та замах на злочин), бо шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворюється на фактичне заподіяння шкоди об'єкту, перешкоджає закінченню злочину.

5. Правові наслідки добровільної відмови від злочину. Із ч. 2 ст. 17 КК випливає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинені нею готування до злочину або замах на злочин. У зв'язку з цим ця норма має велике значення для запобігання закінченню злочинів, бо сприяє відмові від продовження і завершення розпочатого особою злочину. Положення зазначеної норми про добровільну відмову можуть бути використані й іншими особами для запобігання злочинам.

Якщо в діянні (дії чи бездіяльності), яке вчинено особою до добровільної відмови, вже міститься склад іншого закінченого злочину, кримінальна відповідальність настає за це посягання, а за добровільно припинені готування до злочину або замах на злочин дана особа до відповідальності не притягається. Наприклад, особа, яка незаконно виготовила зброю для вбивства і добровільно відмовилася від вбивства, але не здала зброю органам влади, не підлягає відповідальності за готування до вбивства, але відповідатиме за ст. 263 КК за незаконне виготовлення зброї. Так само особа, яка спричинила потерпілій тілесне ушкодження з метою згвалтування і добровільно відмовилася від доведення цього злочину до кінця, не підлягає відповідальності за замах на згвалтування, але відповідатиме за спричинене тілесне ушкодження.

6. Відмінність добровільної відмови від злочину від дійового каюття. Добровільна відмова від злочину відрізняється від дійового каюття при вчиненні злочину. Під дійовим каюттям слід розуміти такі дії особи, які свідчать про щирий осуд вчиненого нею злочину і про прагнення заладати його наслідки.

Об'єктивною ознакою дійового каюття є певна активна поведінка особи, яка вчинила злочин, а суб'єктивною ознакою — щирий осуд винним своїх дій (тому ці дії і мають таку назву).

Дійове каюття може виявитися в різних видах, а саме: а) запобігання шкідливим наслідкам вчиненого злочину; б) відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; в) сприяння розкриттю злочину; г) з'явлення із зізнанням; д) інші подібні дії, що пом'якшують наслідки вчиненого злочину і відповідальність за нього.

Дійове каюття суттєво відрізняється від добровільної відмови від доведення злочину до кінця. Добровільна відмова від злочину можлива лише при незакінченому злочині. Дійове каюття має місце як при незакінченому, так і при закінченому злочині. Добровільна відмова від злочину може виявлятися й у бездіяльності, у простому утриманні від подальшого вчинення злочину, а дійове каюття завжди вимагає тільки активної поведінки. Добровільна відмова від злочину можлива тільки від злочинів, вчинених з прямим умислом. Дійове ж каюття може бути як в умисних, у тому числі вчинених з непрямым умислом, так і в необережних злочинах.

При добровільній відмові від злочину особа не підлягає кримінальній відповідальності внаслідок саме добровільної відмови від вчинення злочину, що свідчить про відсутність у її діянні складу злочину. При дійовому каютті склад злочину має місце, і тому воно, як правило, розглядається як обставина, що пом'якшує покарання. Навіть якщо особа при дійовому каютті в деяких випадках і звільняється від кримінальної відповідальності (див., наприклад, ст. 45 КК), то не у зв'язку з відсутністю в її діянні складу злочину, а з інших обставин, зазначених у законі.

Контрольні запитання

1. Які етапи вчинення злочину охоплюються кримінально- правовим поняттям «стадії злочину»?
2. Яка відмінність (різниця) незакінченого злочину від закінченого і чи впливають на кваліфікацію етапи закінченого злочину?
3. Який момент закінчення злочинів із матеріальним, формальним та усіченим складом?
4. Відмежуйте готування до злочину від виявлення умислу.
5. Розмежуйте закінчений замах на злочин і незакінчений замах на злочин.
6. Які вам відомі інші види замаху на злочин і в чому полягає їх значення?
7. Відмежуйте замах на злочин від готування до злочину та від закінченого злочину.
8. Що є підставою кримінальної відповідальності за незакінчений злочин та як кваліфікується незакінчений злочин?
9. На яких етапах вчинення злочину можлива добровільна відмова і які правові наслідки добровільної відмови від злочину?
10. Розмежуйте дійове каяття і добровільну відмову від злочину.

^[1] Докладніше про це див.: Тихий, В. П. Стадії вчинення злочину : конспект лекцій / В. П. Тихий. - Х., 1996.

^[2] Про призначення покарання за готування та замах див. § 4 розділу XXII цього Кодексу.